

Gion Nándor hátrahagyott írásai

II. rész¹

Szülőföldem: Szenttamás²

(Kép: Szenttamás északi határa: sík szántóföldek, gabonaföldek. Lassan mozgó kocsiból, majd álló kamerával fényképezve)

Szöveg: Gion Nándor /részlet/

A szövetkezetesítés hőskorában jártam erre először. Ott, ahol most a búzaföldek vannak, apám brigádja egy hatalmas fészert vagy garázsfélét épített traktoroknak és cséplőgépeknek az újonnan alakult termelőszövetkezet megbízásából. Amikor felhúzták a falakat és felrakták a tetőszerkezetet, összegyűjtöttem az utcánk gyerekeit, és kijöttünk ide cserepezni. Felültünk a tetőlécekre, és adogattuk a cserepeket a kőműveseknek. Körülöttünk konok magánparasztok zörögtek szekereikkel a dűlőutakon, a brigád tagjai gúnyosan odakiabáltak nekik, hogy íme a bizonyíték, virul a szövetkezet, és hogy a jövőben még inkább virulni fog. A parasztok mogorván hallgattak, legfeljebb megbökték a kalapjukat... Sima volt itt minden, messzire elhallatszott a hang, messzire lehetett látni már egy fészert tetejéről is. A gúnyosan kiabáló szövetkezetiek egyrészt talán ezért szerették ezt a síkságot, és lehet, hogy az önféjú parasztok is ezért szerették. Persze másért is...

Egy izgalmas téli éjszakán hosszú beszélgetéseket hallgattam erről. Télen errefelé még simább minden, különösen, ha sok a hó, és azon a télen rengeteg hó esett. A háború vége felé jártunk, sok házban katonák húzódtak meg, asszonyok, gyerekek, egész családok összeköltöztek más házakba, és riadtan várták a következő napot. Egy ilyen téli estén érkezett haza apám, fal mellett osonva járt háztól házig, míg végre ránk talált a Halász utcában. Rongyos katonaruha volt rajta, orosz hadifogságból szökött meg, valahol Párkány felett, a Garam völgyé-

1 A Forrás 2017/2. számában megkezdte a Gion-életműkiadásból kimaradt írások közlését. Jelen válogatás ennek folytatása, darabjait az kapcsolja össze, hogy elsősorban a szülőföldhöz való viszonyról szólnak: a kisebbségi szocializációról, az otthoni értelmiségi szerepvállalásról és helytállásról, az anyaországgal való kapcsolatról – egészen az áttelepülésig és a magyarországi beilleszkedésig. Gion Eszternek az írások közreadásához adott hozzájárulását, Simon Lászlónak a rögzítésükben, Szaszovszky Ágnesnek pedig az ellenőrzésükben nyújtott segítségét ezúton is köszöni közreadójuk: Kurcz Ádám István.

2 Az azonos címmel készült riportfilmben (szerkesztő-riporter: Nagy László, rendezte: Eck T. Imre, Magyar Televízió, 1983) a Gion által elmondottaknak az író hagyatékában talált gépirata. A filmben Gion olykor eltér a film kedvéért megtanult saját szövegétől. Eltérések esetén – egy kivétellel – a gépiratot vettük alapul. A rendezői utasításokat, hogy ne törjük meg a szöveg ívét – az első kivételével – lábjegyzetbe tettük.

ből indult haza gyalog, és alapos vargabetűvel érkezett, bejárta a Dunántúlt, és a Duna–Tisza közét is, és akkor éjszaka véres lábát ápolgatva elég részletesen mesélt útjáról. Veszprém ronda város, mondta, néhány napig bujkált, csatangolt ott, Veszprém hihetetlenül pocsek város a le-föl kanyargó utcáival. Kiskunhalas viszont szép város... Jól tudom, hogy Veszprém gyönyörű város, azóta már sokszor jártam ott, de az is biztos, hogy szökevényként, véres lábakkal nem túlságosan élvezetes róni az utcáit. Kényszergyalogláshoz sokkal szebb táj a síkság... Aztán begyógyulnak a sebek, és az ember néha hajlandó vállalni újabb kényszergyaloglást. Apám is vállalta volna. Azt akarta, hogy menjünk el innen. Zavaros idők jártak, a háború kiélezte a régi ellentéteket, és hozott újakat is bőven. Apám nem érezte biztonságban magát.

Végül mégiscsak maradtunk Szenttamáson, ebben a kevert nemzetiségi városkában. Ma főleg szerbek és magyarok élnek itt, régebben még szép számmal németek és zsidók is... Ha elmentünk volna, azt hiszem, előbb-utóbb valami hasonló földrajzi fekvésű kisvárosban vagy faluban kötöttünk volna ki. Dombok között, hegyekben semmi esetre sem.

A Városháza.³ Itt jegyezték be az anyakönyvi hivatalban, hogy 1941. február 5-én születtem. Nem akkor születtem. Jóval előbb, de mivel satnya, hitvány gyerek voltam, apám úgy ítélte meg, hogy hamarosan meghalok, teljesen felesleges bejelenteni. Aztán mégsem haltam meg, a napok múltak, pénzbüntetést kellett volna fizetni az elkésztett bejelentés miatt, így hát szépen kiszámolták a szabályos határidőt, és hátrahozták a születésemet.

A szülőházzal⁴ is nagyjából úgy vagyok, mint a születési dátumommal. Nem itt születtem, hanem alig pár száz méterre innen, egy kis nádfedelees házban, amelyben akkoriban albérletben laktak a szüleim, és amelyet már régen lebontottak. Én kezdettől fogva csak erre a házra emlékszem, illetve ennek egy részére, mert eredetileg sokkal kisebb volt, később építettünk hozzá. Nagyon jó helyre épült, egy nagy füves rét szélére, közel a folyóhoz, igaz, hogy szemben temetők voltak, de a temetők közelségét is elég gyorsan megszokják az emberek, a gyerekek pedig még gyorsabban. Egyébként is, jóformán gazdátlan temetők voltak már.

Német temető és zsidó temető egymás mellett.⁵ A háborúban szétszóródtak innen a zsidók, háború után a németek is. Nem volt, aki gondozza a sírokat. Időnként felbukkant valahonnan egy félőrült ember, ásóval a vállán, állandóan motyogott valamit, meg-megállt a sírok előtt, elolvasta a feliratokat, és ment tovább. Sokszor meglestük, hullarablót gyanítottunk benne, hiszen ásót vitt a vállán, de nem bántotta a sírokat, csak hordozta az ásót eszelősen, és később hallottuk a felnőttektől, hogy naponta tiltakozó levelet ír a hatóságokhoz mindenféle lehetetlen ügyben. Mi, gyerekek mindenesetre elfoglaltuk magunkat egész nap. A rét, a folyó, a temetők lehetőséget adtak erre. Este pedig a házunk elé húzódtunk, mert ilyenkor itt a sarkon gyűltek össze az utcabeli férfiak, történeteket

3 Kép: Szenttamás főutcája. A városháza.

4 Kép: Szülőház.

5 Kép: A német temető és a zsidó temető maradványai.

meséltek, vagy a gondjaikat beszéltek meg, általában nagyon komoly arccal. Minderre hosszú évek után szinte egy csapásra igen tisztán kezdtem visszaemlékezni. Kezdő író koromban behatóan tanulmányoztam a görög mitológiát és a római történelmet, így véltem megtalálni a hozzám méltó témákat. Sok mindent tudtam a görög istenekről, valamint a római császárokról, akik elég ritkán haltak meg természetes halállal. Mármint a császárok. És akkor hirtelen az kezdett érdekelni, hogyan fog majd meghalni Bálizs Ignác, akit a gyerekek Opanának neveztek, és aki itt lakott ebben a kis szenttamási utcában.⁶

Azt, hogy hogyan élt, nagyjából tudtam. A háború előtt általában szolgált valahol, háború után is a legnehezebb fizikai munkákat végezte csöndes jókedéllyel, miközben igencsak tönkrement a szíve. Élete utolsó éveiben már alig mert ágyba feküdni, mert fulladt, ülve vagy állva aludt, ráborulva valamire. Aztán megtudtam azt is, hogyan halt meg. Egy éjszaka mégiscsak az ágyában aludt el... Ezt általában természetes halálnak nevezik, bár én nem nevezném egészen természetesnek...

Második könyvemnek, a *Testvérem, Joábnak* a főhősét mindenesetre már ebből az utcából indítottam. Harmadik könyvem, az *Ezen az oldalon* pedig egészében erről az utcáról szól. Persze az utcát meghosszabbítottam valamelyest, új lakókat is hoztam ide, olyan embereket, akikről úgy éreztem, hogy itt a helyük. Szépen megfértek a könyvben. Az utca aztán ismét megrövidült, ilyen lett, amilyen, sokkal gazdagabb és számonkérőbb, mint hinnénk, nem elégszik meg egy vékonyka könyvvel.⁷

Két zsidó temető volt a közelünkben. Az egyik a házunk előtt, a másik a kertünk mögött, ennek a rétnak a közepén. Ez a temető olyan volt, mint egy kis földvár. Másfél méternyire emelkedett ki a fűből, falain ecetfák és juharfák nőttek. A sírok előtt állt a temetőcsősz háza, elég szájalmas viskó. Amikor a front ideért, és a két katonaság éppen a fejünk felett lövöldözött egymásra, teljesen logikátlanul, és számomra még ma is érthetetlenül, a környékről valamennyien ebben a kis magányos temetőben, pontosabban a temetőcsősz házában húzódtunk meg. Rengetegen bezsúfolódtunk oda, az emberek összebújva hallgatták a fegyverropogást, és nagyon vigyáztak egymásra. Akkor láttam először, hogy ha igazán baj van, az emberek nagyon rendesen is tudnak viselkedni, nemcsak összebújnak, hanem össze is tartanak. És tényleg vigyáznak egymásra. Csak egy kamasz kölyök szökött ki a rétre, pusztán vagánykodásból, őt eltalálta egy lövedék. De a többiek, akik a temetőcsősz vityillójában maradtak, túléltek az ütközetet.

Később derűsebb élmények kapcsolódnak a földvárszerű zsidó temetőhöz, itt, a juharfák alatt lapítottam, amikor kilószámra olvastam a ponyvaregényeket. Máshoz ugyanis nem jutottam hozzá. Ma ötven-hatvan magyar könyv jelenik meg Vajdaságban, abban az időben legfeljebb három-négy. A magyarországi kiadványokhoz is rendszeresen hozzájutunk már, de akkor még nem jött át egy

6 Kép: Utca.

7 Kép: Szülői ház belülről. Szöveg özv. Gion Mátyásné, az író édesanyja. Tartalom: Az utca felépítése, első lakók. Sajat házuk története. Néhány esemény a korai gyermekkoráról. [Új] kép: Nagy, füves rét a kertek folytatásában. Szöveg: Gion Nándor /részlet/.

szál sem. Szóval maradt a ponyva. Titokban kellett olvasnom, ha apám otthon volt, mert ő nem szerette a könyveket, és alapjában véve marhaságnak tartotta az olvasást. Kivétel az újságolvasás, mert az ember tájékozódik a világhelyzetről, amely helyzet szerinte gyors változtatásokra szorult volna, de az események általában nem feleltek meg a várakozásoknak. A világhelyzet sajnos nem úgy alakult, ahogy apám szerette volna. Én meg közben faltam a ponyvaregényeket, és mondhatom, elég sok ötletet merítettem belőlük, amire egyébként nagy szükség volt, mert az előttem járó nemzedék felnőtté válásával én lettem az itteni gyerekcsoport vezére, és ezt a pozíciót nem volt könnyű megtartani, foglalkoztatni és irányítani kellett a csapatot, nem hagyhattam, hogy unatkozzanak. Rengeteg munkám volt, sok mindenre kellett ügyelni. Kezdve attól, hogy télen, karácsony előtt megszerveztem az angyali vigasságot, és rendszeresen jártunk a házak elé karácsonyi dalokat énekelni, egészen a péter-páli tűzugrálásig, ahol vigyázni kellett, hogy mindenki ugyanabból az irányból és szigorú időközökben szaladjon neki a tűznek. A túlsó soron, ahol nem tartották be ezt a szabályt, a két Paska testvér pont a tűz felett ütközött össze, és mindketten a tűzbe estek.

Ezek már olyan elemek és olyan történetek, amelyek valamilyen formában az ifjúsági regényeimben bukkannak fel újra. Tulajdonképpen miattuk kezdtem ifjúsági regényeket is írni.⁸

Négy ifjúsági regényt írtam eddig, a negyedikben időnként felbukkan ez a hely is, amelyet mi Szívnek hívunk. Padlódeszkás fahíd volt itt azelőtt, és egyáltalán, a Szív már nagyon régóta létezik. A valóságban és a könyveimben is. A *Virágos katona* című, félig történelmi, félig családregényemben említtem először a Szívet és ezt a vízimalmot, amelyet évtizedekig dédapám, egy Stefan Krebs nevű német ember bérelt abban a reményben, hogy egyszer majd meggazdagodik. Nem gazdagodott meg soha, pedig elég sokat dolgozott, és a gyerekeit is keményen megdolgoztatta, különösen Rézit, a legidősebb lányát. Rézi, a nagyanyám lánykorában évekig hordozta itt az ötven-hatvan kilós zsákokat, az első világháború idején fenn, a padlásán, a zsákok mögött rejtegette Török Ádámot, a katonaszökevényt és rablógyilkost, akit itt ugyan meg nem találtak volna, de neki lidérces, rossz álmái voltak a liszteszsákok között, lemászott a padlásról, és persze elfogták...

Abban az időben körülbelül itt volt a falu széle, a folyó egyik oldalán a katolikus temető, másik oldalán pedig a disznólegelők. Egy félkegyelmű kis kanász állítólag szerelmes lett egyszer, és mert imponálni akart, elhatározta, hogy megtanul lovagolni. Lova nem volt, így hát egy nagy kan disznón tanult lovagolni, a kan disznó meg berohant vele a folyóba és a vízbe fojtotta...

Az emberek azt mesélték, hogy innen, a Kálváriáról⁹ valamikor esténként citeraszó hallatszott. Gallai István ült a megfeszített Krisztus lábánál és citerázott, ki tudja, kinek játszott, talán a Krisztusnak, de lehet, hogy latroknak is játszott.

8 Kép: Udvar és kert. Szöveg: Gion Márton, az író testvéröccse. A gyermekkor néhány mozzanatának felelevenítése, melyek mintegy háttérül szolgáltak G. N. ifjúsági könyveihez. [Új] kép: A Szív nevű kis vízesés, egy régi vízimalom mellett. Szöveg: Gion Nándor /részlet/.

9 Kép: A Kálvária.

Ő maga sohasem beszélt erről, talán nem is hozta fel ide sohasem a citeráját. De feljárt a Kálváriára a Virágos katona miatt, meg akarta fejteni a titkát, hogy miért boldog a Virágos katona, miközben Krisztust korbácsolja... Meg aztán innen beláthatott a Kálvária utcai házak udvarába, így például Istenes Bíbic Mihályhoz, aki kicsi gyerekeit az ágylábakhoz kötözte, a szoba közepén egy lyukat vájt a földbe, abba a gyerekeknek egész napra való főtt kukoricát szórt. Istenes Bíbic Mihály meggazdagodott. Feljárt ide Török Ádám is, rablott holmikát rejtegetett itt, és feljött egyszer Rézi is, a fészületek előtt tanította táncolni Rojtos Gallai Istvánt, lehet, hogy akkor szerettek egymásba, később mindenestre összeházasodtak, és házat építettek maguknak. Mindezt megírtam a *Virágos katonában* és folytatásában, a *Rózsamézben*, és mert biztos voltam benne: *Latroknak is játszott* közös címet adtam a két regénynek. A közös cím megmarad akkor is, ha elkészül a harmadik folytatás. A Kálvária lassan tönkremegy, az oszlopok köré krumplit ültetnek, Stefan Krebs felvágta az ereit, Török Ádámot megölték, Gallai István is meghalt, de Rézi még él. Egyedül lakik abban a házban, amit férjével fölépítettek. Kilencvenkét éves most, gyerekei, unokái hiába hívják, hogy költözzön hozzájuk, meglátogatja őket mindennap, játszik a dédunokákkal, aztán visszatér a régi házába...¹⁰

Ezt a házat is félig-meddig szülőházamnak tekintem. Sokat éltem itt, és szerettem itt lenni. Igazi alföldi falusi utca ez, nagyon áttekinthető. Jóformán el sem lehet bújni sehova. Zúrzavaros időkben ez elég kellemetlen lehet. Itt vagy életben marad az ember, vagy felvágja az ereit, mint az én német dédapám. Gallai István, a nagyapám viszont túlélő fajta volt. Ezért szerettem mellette lenni. Karácsony másnapján, István-napon, amikor zenekart rendelt a házába, vagy amikor esténként összejöttek itt az emberek, összehajoltak és énekeltek, vagy meséltek. Gallai István szépen tudott mesélni, citerázni és énekelni, de általában megérezte és meg tudta mondani azt is, hogy mit kell tenni holnap és holnapután...

Alapjában véve elégedett lehetek a gyermekkorommal.

Aztán véget ért a gyermekkor, valahol itt, a szabadkai Városháza és a Népszínház mellett.¹¹ Itt kezdtem színházba járni, és akkor már nem ponyvaregényeket olvastam. Apám persze ettől sem hatódott meg, ezeket a könyveket sem kedvelte jobban, mint a ponyvaregényeket. És nem színházba járni küldött Szabadkára, hanem becsületes szakmát tanulni. Vasúti ipariskolába jártam, és géplakatosnak, esetleg mozdonyvezetőnek készültem. Kitűnő tanuló, osztályelső és osztályelnök voltam, a műhelyben viszont jóformán osztályutolsó.

Itt, ebben a műhelyben¹² reszeltük, gyalultuk, esztergályoztuk a vasat naponta négy órán keresztül. Nem állt a kezemre ez a munka. Ha a művezetők nem elnézőek, és ha barátaim nem segítenek, gyorsan kiderült volna, hogy ordítóan tehetségtelen vagyok. De nagyon rendes fiúk voltak az osztálytársaim.

10 Kép: Gallai István háza és udvara. Szöveg: özv. Gallai Istvánné. Egy német család beköltözése Szenttamásra. Néhány jellegzetes mozzanat az életéből. [Új] kép: Gallai István háza, az utca és környéke. Szöveg: Gion Nándor /részlet/

11 Kép: Szabadkai városháza és színház.

12 Kép: Régi iskolaműhely.

A műhely elé időnként begördült egy-egy mozdony. Dühösen fújtatva és feketén jött, megállt a műhely előtt, akkor egy kis ember meglökte a forgót, a mozdony megfordult, és békésen visszapöfögött arrafelé, ahonnan jött. Akkor határoztam el, hogy nem leszek mozdonyvezető. És valahogy abban az időben a satuk és esztergapadok között, olajos munkaruhában kezdtem hangoztatni, hogy meg kell becsülni magunkat, és rábeszéltem az egész osztályt, hogy viseljünk nyakkendőt. Ma sem tudom pontosan, hogy miért, de meggyőződésem volt, hogy az önbecsüléshez okvetlenül hozzátartozik a nyakkendő. És ettől kezdve jobbra nyakkendősen reszeltük a vasat. Röhögtek is rajtunk eleget. De később akadtak néhányan a többi osztályból is, akik nyakkendőt kötöttek. És volt még egy követelményem, hogy lehetőleg a szép gimnazista és tanítóképzős lányoknak udvaroljunk. Ezt már nehezebb volt elintézni, mint a nyakkendő felkötését, de azért valahogy összejött ez a dolog is. Még ma is némi hencegéssel állítom, hogy én egy gyönyörű lánynak udvaroltam. Tudtam, hogy az osztályelnökség mire kötelez.

Szenttamásra már csak nyaranként tértem vissza.¹³ De már nem a folyó mellé, sem az ecetfák árnyékába. Hanem ide, ki a határba a kőművesekhez és az ácsokhoz. Sok tanya volt errefelé, legtöbbjét lebontottuk, aztán új épületeket emeltünk a szövetkezetnek. Ma már ezekből is kevés maradt, pedig szép épületek voltak, akárcsak az a fészter, amelyet még gyerekkoromban cserepeztem. Jól kerestünk, én egy nyáron összehoztam az egyévi iskoláztatási költségeket. Igaz, piszkos munka volt, de én szerettem. És kedveltem azokat az embereket is, akik itt romboltak és építettek. Jó kedélyű, harsány emberek voltak, a kedélybetegeket is megtanították volna nevetni. Az egyik távoli rokonommal szerettem leginkább dolgozni, végigfecségtük és nevtük az egész napot, pedig néha elég rozoga állapotban volt, a huzatos épületek kidüllesztették és bevéreztek a szemét, sokszor volt fáradt és álmos, meg a világ folyása sem tetszett neki mindig, de nem hagyta, hogy kifogjon rajta a világ, valami ürüggyel mindig nevetett rajta, úgy hallom, mostanában galambokat tenyészt.¹⁴

Ötvenkilencben Újvidéken, a Bölcsészkaron megnyílt a Magyar Tanszék. Én abban az évben fejeztem be Szabadkán az ipariskolát, szakképzett géplakatos lettem. Kitűnővel diplomáltam, de jól tudtam, hogy a vasasok között sohasem fogok helytállni. És különben is, igazából mindig csak az irodalmat szerettem, legfeljebb még a történelmet. Fölvételi vizsgával, kissé kalandos úton, némi szerencsével bejutottam ebbe az épületbe, és évek múltán itt is diplomát szereztem...

Csak azután kezdtem írni rendszeresen. És örülök, hogy elkezdtem. Tíz könyvet írtam eddig, de még rengeteg dologról kellene szólni. Néha az az érzésem, hogy egy ilyen többnemzetiségű környezet, mint Vajdaság is, a megszokottnál jóval bőkezűbben kínálja a témát. Az emberek pedig meglepően sokan vannak, akik keményen megkövetelik, hogy írjak róluk, egyszerűen azzal, hogy voltak és vannak, és főleg azzal, ahogyan ezt csinálták...

¹³ Kép: Szenttamás északi határa.

¹⁴ Kép: G. József galambjai között. Szöveg: G. József galambokról, a régi építkezésekről. [Új] kép: Újvidék, a régi bölcsészkar épülete. Szöveg: Gion Nándor /részlet/

Szenttamásra rendszeresen visszajárok.¹⁵ Kiszipolyozom a gyermekkoromat, a szülőföldet, de hát ez már így szokott lenni. Meg aztán itt vannak legtöbben, akik követelőznek: élők is, holtak is. Hiszen én itt láttam, és őket láttam először nemcsak összebújni és összehajolni, hanem összetartani is. És vigyáztak egymásra, ha baj közelgett.

A magyarság megmaradásának esélyeiről¹⁶

Abban a Jugoszláviában, amelynek nemzetiségi politikáját hosszú időn át példaképként emlegették Kelet-Közép-Európában, a statisztikai adatok szerint a leggyorsabban fogyott a magyarság. A legújabb adatok azt mutatják: lassan, de biztosan sorra kihunynak e magyarság kultúrintézményei is. M megszűnt gyakorlatilag a szabadkai színház magyar társulata, idén feleannyi magyar könyv jelenik meg, mint tavaly, pedig már az is sokkal kevesebb volt az egy évvel korábbinál. Voltak jó folyóirataink, és egy 24 órás napi sugárzású magyar rádiónk, amelytől éppen most vették el este 18.20-tól reggel 7 óráig a középhullámot. Így szorulunk egyre összebb és összebb. Hogy ezek után melyek a vajdasági magyarság esélyei? Először is, az értelmisége, amely teremteni képes. Másrészt lehet, hogy naiv vagyok, de továbbra is hiszek abban, hogy Európában élünk.

Megnyirbálták jogainkat¹⁷

Nem vagyok túlságosan boldog mostanában. Azok a vajdasági emberek, akikről én szoktam írni, mintha megfogyatkoztak volna az utóbbi időben. Lehet, hogy tényleg megfogyatkoztak. Nekik sem volt könnyű életük, de őrölük legalább tudtam, hogy túléltek az igen nehéz időket is. Meg velük együtt én is túléltem ezt-azt. Emlékszem, gyermekkoromban, a háború vége felé két hadsereg ütközött meg arra, ahol én éltem, a fejünk felett lőtték egymást, a lövedékek időnként miránk is hullottak. Egy ilyen közeli becsapódás után betemetett a föld, sarat köptem, mire az emberek előkapartak a föld alól. A két hadsereg meg tovább lőtte egymást a fejünk fölött, a lövedékek továbbra is csapkodtak körülöttünk, néha talán nem is véletlenül, hiszen mindkét oldalról látták, hogy ott mozognak valakik, és mindkét oldalról ellenségnek néztek bennünket. Kellemetlen érzés volt. Időnként hasonló kellemetlen érzés fog el most is, és attól tartok, hogy még igen sok vajdasági embert.

A vajdasági magyar sajtót sokan szidták és szidják, és kevesen dicsérik/dicsérik. Én inkább dicsérném most. Véleményem szerint jobbra tisztességes profik művelik a tájékoztatást. Az újvidéki rádió magyar nyelvű szerkesztősége is jó

¹⁵ Kép: Szenttamás.

¹⁶ Az írás a fenti címmel, *Gion Nándor és Grendel Lajos gyulai nyilatkozata* alcímmel jelent meg itt: Népszabadság, 1991. március 19., 3. Mi csak a szöveg Gion által mondott részletét közöljük.

¹⁷ Az írás *Nyelvhasználati törvény, identitástudat* címmel, *Megnyirbálták jogainkat* címmel, *Újvidéki beszélgetés Gion Nándorral* alcímmel jelent meg itt: Népszabadság, 1991. augusztus 12., 6. A szöveg ívének épségéért az interjút készítő újságíró, Kisimre Ferenc bevezetőjét és – egy kivétellel a kérdéseit is – elhagytuk.

szerkesztőség. Igyekszünk jó műsorokat csinálni, és igyekszünk igazat mondani. A visszajelzések szerint a hallgatók hisznek nekünk. Már akik hallgatnak bennünket. Ultrarövid hullámon napi huszonnégy órás műsort sugárzunk, öt órától éjfélig némi megszakításokkal középhullámon is hallhatók vagyunk. Nemrég, tekintettel a beháborús helyzetre, levettek bennünket az erős középhullámról, azon most más nyelvű műsort sugároznak, mi gyöngébb középhullámú adót kaptunk. Szerkesztőbizottságunk garanciát kért az alapítótól, hogy mindez csak ideiglenes intézkedés, amely a válság megszűntével érvényét veszíti. Persze nem garantál senki semmit. Azt sem, hogy a vajdasági magyar tájékoztatás ilyen marad, amilyen.

Megnyirbálták eddigi jogainkat, pedig én azokat sem sokalltam. Igen szomorúan néztem a képviselőház ülését, amikor a[z új nyelvhasználati] törvényt meghozták, és szomorúan hallgattam egyik-másik képviselő felszólalását. Néha az volt az érzésem, hogy egyesek mintha félnének tőlünk. Talán még legyezgetné a hiúságunkat, hogy valakik félnék tőlünk, de én nem vagyok kimondottan hiú ember, és arra gondoltam, hogy esetleg baj lehet az önbizalommal ott, ahol félnék a kisebbségektől.

– Mennyire erős a vajdasági magyarok identitástudata?

– Nem erős. Viszont az anyaországi magyarok identitástudatáról sem tudnék sok szépet mondani. Évekkel ezelőtt, azt hiszem, a kecskeméti *Forrásban* egy tanulmányt olvastam, miszerint Európában a magyarok nemzeti tudata áll a legalacsonyabb szinten. Lehet, hogy igaz, lehet, hogy nem. Én mindenesetre hajlamos vagyok elhinni, hogy igaz. A behozatali szocializmus és mindaz, ami ezzel járt, megtette a magáét. Persze nem ez az egyetlen ok, de azt hiszem, hogy a vajdasági magyarok identitástudata kicsit az anyaországi fásultság árnyékában is halványodott.

Jelenleg novellákat írok, nem annyit, amennyit szeretnék. Úgy tervezem, hogy ősre egy regényt kezdek írni, még ha nem is tudom, hogy kinek. Az itteni könyvkiadónkon a haldoklás jelei mutatkoznak, és úgy hallom, hogy másfelé sem virágzik a magyar könyvkiadás. Kevés szabadidőm van. Ilyenkor olvasok, és irigylem azokat, akik többet írnak, mint én, és várom, hogy behívnak a munkahe-lyemre, mert valahol már megint lövöldöznek, éles golyókkal. Európa túl lassan jön felénk, mi pedig még lassabban megyünk Európa felé. Fárasztó ez a lassúság, és félek, hogy nagyon sokan nagyon el fognak fáradni erre felé...

Miért boldog a Virágos katona?¹⁸

Egy egész könyvben megírtam már, hogy miért boldog a Virágos katona a kissé ügyetlenül megfestett falusi stációkon, és miért volt boldog Gallai István, aki elleste a Virágos katona titkát, de akit nem festett meg senki, viszont nagyon

18 Az írás interjúvá szerkesztett és rövidített változata ezzel a címmel jelent meg 1992. február 8-án a Népszabadság 25. oldalán. Az újvidéki szerkesztőségi szobában készült beszélgetésről Dormán László fotósorozatát készítette, a fotókból nyolc megjelent itt: Kurucz Ádám István, *Gion Nándor művei és műhelytitkai*, Napkút, Bp., 2017, 349. A felvételeken látható, hogy hangrögzítő eszköz nem volt a helyiségben, az újságíró, Fábián Péter pedig nem jegyzetelt: húzásokkal, beszűrt kérdésekkel az alább közölt, gépiratból rögzített szöveget szerkesztette „beszélgetéssé”.

is élénk és élő ember volt, aki szeretett énekelni és élni, és akit én módfelett kedveltem tartása, kedélye és túlélési képessége miatt. Persze, tudom, hogy a kérdés nem csak, és elsősorban talán nem is a régen megírt könyvre vonatkozik, manapság errefelé hevesen politizálnak és lövöldöznek is időnként, válaszómban én sem kerülhetem meg a politizálást, bár ezt nem szeretem a maga tiszta, tehát némileg mindig piszkos formájában művelni, ha tehetem, inkább szépprózába ágyazom, lehet, hogy ezt is Gallai Istvántól tanultam, csak hogy az ő útmutatásait sem lehet mindig maradéktalanul követni. Tehát valamelyest kiegészítem a könyvben már elmondottakat. A Virágos katona azért boldog, mert, amint ezt a könyvben megírtam, el tud menni azokról a helyekről, ahol csúnya dolgok történnek: korbácsolja a keresztet cipelő Jézust, látja a bábész és boldogtalan tömeget, még sincs ott közöttük, messze van a szenvedő Megváltótól is, mindenféle szép helyeken bolyong, megteheti ezt – és most politizáljunk és időveszítsünk egy kicsit –, mert a többségnek, az uralkodó, az államalkotó nemzetnek a tagja. Aki nem élt kisebbségben, az nem tudja, hogy ez mennyire rossz dolog, és hogy milyen helyzeti előnyt jelent többségben élni. Századunk elején Gallai István is a többségi nemzethez tartozott, nem volt kimondottan könnyű élete, szerényen élt, de már akkor is szeretett énekelni és élni, szépen játszott a citerán, és megfejtette a Virágos katona titkát. Aztán egy szép nyári napon csöndesen elment a háborúba, és ha már elment, meg akarta nyerni az első világháborút. A végén alig akarta elhinni, hogy nem nyerte meg a háborút. Vele együtt sokan hitetlenkedtek még, pedig a Virágos katona is elfordult fölül a Kálvárián. Jött még egy vesztes háború, ezt követően a bosszúállás és a vérengzés, akkor a Nagy Háború katonái halkabbra fogták hangjukat, de még halkán is azt mondogatták, hogy ha rajtuk múlott volna, nem vesztek el az első világháborút. Biztos, hogy túltengett bennük a büszkeség, hiszen még mindig mindent a lövészárokból néztek, de én őket hallgattam gyerekkoromban, és később is őket faggattam, amikor könyvet készültem írni róluk, és az volt az érzésem, hogy ennyi maradék büszkeségre, immár kisebbségi sorsban, mindenképpen szükség van. A második világháborús történeteket már nem szerettem hallgatni: távolról, de mégis igen hangosan, a túlsó melldőngetés és hengegés hallatszott, közélről meg az ellene vereségbe indult emberek kedvetlenül beszéde. És most ismét háborús idők jöttek.

Amióta az Újvidéki Rádió magyar nyelvű szerkesztőségének fő- és felelős szerkesztője vagyok – immár hatodik éve –, minden új esztendő első reggelén én köszöntöm a kedves hallgatókat, és valamilyen alkalmi szöveggel boldog új évet kívánok nekik. Az idén ez nehezen ment. Végül is megint a régi katonákról beszéltem, akik még önérzetesen meséltek helytállásukról, és a legújabb katonákról, akik üveges szemekkel meredtek a semmibe, és megcsonkított hullákat, esztelen és felesleges pusztítást láttak. Beszédemnek nem volt osztatlan sikere, bár néhányan megdicsérték, azt mondták, hogy igen meghatóan fogalmaztam. A korábbi években azonban tudtam én ezt jobban is csinálni. A még korábbi években pedig még jobban. Hiszen akkor írtam a Virágos katonát is.

Akkor, a hetvenes évek elején, voltak még illúzióim, bár megfogyatkoztak már, de ha kellett, teremtettem magamnak újra. Sohasem éreztem túlságosan jól magamat a kisebbségi bőrben, az egyenrangúságban sem hittem, de legalább lehetett

hangoztatni az egyenrangúságot, meg aztán bejártam már Erdélyt és Szlovákiát, tudtam, hogy ott rosszabbul élnek a magyarok, mint mi, anyaországunk meg szegény volt, és mintha nem szeretett volna bennünket. Nekem meg könyvem jelent meg minden évben, egyik könyvem kisebb botrányt kavart, névlegesen azért, mert kényes külpolitikai ügyeket bolygattam, ezt a vádat író társaim kivédték, a Pártközpontban azonban másról szóltak rosszallóan, egy félmondatomat emlegették, amelyben azt sejtettem, hogy a háború után több magyart végeztek ki, mint amennyi szerbet a magyar hadsereg a háború alatt. Emiatt később nyilvános önkritikát kellett volna gyakorolnom, akkor úgy tettem, mint a Virágos katona, elmentem az olyan helyekről, ahol csúnya dolgok történtek, ültem a pártértekezleteken, nem gyakoroltam önkritikát, és végül valahogyan megúsztam a dolgot. Könyvkiadásunk közben fejlődött, egyre több címszó jelent meg magyarul, jóformán minden évben kiírtak irodalmi pályázatot, én, aki egykor szenvedélyes kártyás voltam, szenvedélyes versenyző lettem, jelentkeztem a pályázatokra, és díjakat nyertem. A *Virágos katonát* a történelmi regényre kiírt pályázatra írtam, itt nem nyertem díjat, mert azt hiszem, én voltam az egyetlen pályázó, így hát nem lett volna ildomos díjakat kiosztani, a könyvet azonban megjelentették, és ettől kezdve az anyaországom is mintha megbékélt volna velem – korábban egy-két könyvemet nem engedték át a határon, sőt egy időben engem sem –, én is megbékéltem az anyaországgal, akármilyen szegénynek is látszott, bár szerintem szegényebbnek, elesettebbnek és erőtlenebbnek mutatta magát, mint amilyen volt, és most is ezt teszi, ami nem használt és nem használ kimondottan az anyaországi és a határokon túli magyaroknak. Néhány évvel ezelőtt, valahol a Balaton partján tüzet gyújtottunk, kellemes társaság gyűlt a tűz köré, szegediek is voltak közöttünk, abban az időben olyan hírek terjengtek, hogy az egycsaládi diktatúra Románia esetleg megtámadhatja Magyarországot, és a szegediek azt latolgatták, hogy ez esetben hova is menekülhetnének. Felháborított, de kissé el is bátorítalt ez a gyáva beszéd, pedig egy erdélyi magyar református lelkész akkor már elindított egy folyamatot, amely megbuktatta a hírhedt családot.

Előreszaladtam az időben. A könyvkiadás fejlődésének éveiről beszéltem. Nemcsak a könyvkiadás fejlődött, hanem a tudományos munka, a sajtó, a rádió és a televízió, sőt még a magyar színjátszás is. Sokan forgolódtunk ezeken a területeken, és örültünk a fejlődésnek, hátunk mögött meg lassan leépült a magyar iskoláztatás, és fogyatkozni kezdtünk. A többségi nemzet tudta, hogy mit csinál. Megint megpróbáltam elmenni azokról a helyekről, ahol csúnya dolgok történnék. Kiagyaltam magamnak egy elméletet, miszerint ez a fogyatkozás csak ideiglenes, a gyatra emberek lemorzsolódása után kialakul a jugoszláviai magyarságnak a kemény magva, amely ismét képes lesz gyarapodni és megerősödni. Ezt többször, több helyen elmondtam magam és mások vigasztalására. Egy napon hatalmon lévő barátaim és ismerőseim baráti beszélgetésre hívtak meg. Baráti beszélgettünk egy ideig, akkor elébem tettek egy német nyelvű írást, mondván, hogy egy nagy, talán a legnagyobb élő magyar író elítélően nyilatkozott a jugoszláviai magyar értelmiségről egy német újságnak, azt állítja, hogy elhanyagoltuk nemzetünk gondjait, ha nem is ámulással, de majdnem bűnös közömbösséggel vádol bennünket, és hogy ezt nem hagyhatjuk válasz nélkül magunk miatt sem,

és a gyönyörű ország miatt sem, amelyben élünk, és tekintettel eléggé jól csengő írói nevemre, nekem kell válaszolni, a cikket majd gyorsan lefordítják számomra is érthető nyelvre. Elgondolkoztam egy kicsit, természetesen nem tartottam magam nemzetárulónak, főleg eddig megírt könyveimre gondoltam, de a pillanatnyi helyzetre is, és azt mondtam, hogy nem válaszolok a nagy magyar író nyilatkozatára, akár le se fordítsák számomra érthető nyelvre. Barátaimnak nem tetszett a hozzáállásom a dologhoz, de azért egy-két napig békében hagytak. Aztán ismét beszélgetésre hívtak, és ezen a beszélgetésen már nem csak barátaim vettek részt, az újságcikk pedig le volt fordítva. Elolvastam a cikket, semmit sem szóltam a vádakról, de ismét kijelentettem, hogy nem vagyok hajlandó válaszolni rájuk. Ennyit legalább megtanultam a régi katonáktól, akik egy vesztes háború után sem akarták elismerni, hogy ők veszítették el a háborút. A kínos beszélgetés után ismert irodalomtörténészünkkel mentem haza, útközben csöndesen és bánatosan megjegyezte, hogy makacssággal őt hoztam kellemetlen helyzetbe, mert most majd neki kell válaszcikket írni. Meg is írta, nem tudom, miért, de azt tudom, hogy nem jókedvvel csinálta.

Persze én sem keménykedtem minden alkalommal. Arra természetesen mindig vigyáztam, hogy csak azt írjam le, ami miatt később nem kell szégyenkezni, könyveimmel nagyjából elégedett vagyok, legalábbis erkölcsi szempontból, szét-szórt írásaimat sem tagadom meg, bár azok között van kettő-három, melyeket jobb lett volna nem megírni, de szerencsére nem sok az ilyen. Ha megmaradtam, megmaradhattam volna kizárólag az írói pályánál, ma, ötvenéves korom után is teljesen nyugodtan aludnék, kevesebbet virrasztanék, és nem lennének időnként véresek a szemeim. De újságíró is voltam és vagyok, itt megpróbáltam a fal mellett osonni, vagyis olyan témákról és úgy írni, hogy ne bántsak meg senkit, és a mindenkor hatalmat se tömjénezem. Aztán elért engem is a kisebbségi értelmiségiek átka, hogy kezdtem mindenestől lenni, többféle dologgal kellett foglalkoznom, mert úgy látszott, hogy kevesen vagyunk, a kisebbségiek mindig kevesen vannak; más szóval belesodrótam a közéletbe, és kicsit a napi politikába. Ártatlanul kezdődött az egész, azzal, hogy megválasztottak a Vajdasági Íróegyesület élére, azzal együtt a Jugoszláv Írószövetség elnökségébe. Az efféle posztokért már akkor sem kapkodott senki, én sem, de engem nem kérdeztek, megválasztottak enélkül. Ha már ott voltam, megpróbáltam csinálni valamit, ami általános feltűnést keltett, mert előttem itt igen keveset csináltak. Ekkor még nem kellett semmilyen gyanús kompromisszumokat kötnöm, ingyen dolgoztam, bármikor mondhattam, és mondtam is néha, hogy ha valakinek nem tetszik valami, én bármikor elmehetek. Sajnos a hatalom is méltányolta serény munkámat, és én nem vettem észre a csapdát. Mások is dicsérték, ami hízelgett a hiúságomnak. Egyszer fiatal magyar írók csoportja jött hozzánk – a Magyar Írószövetséggel sikerült igen szoros kapcsolatot teremtenem –, egy magányos erdei szállodába vittük el őket, ott a világtól távol okos beszélgetést folytattunk mindenféléről, a fiatal magyar írók érdeklődtek felőle, hogy mi is az az öngazgatás, mire mi, vendéglátók unottan vonogattuk a vállunkat, az egyik vendég ezek után Budapesten megírta, hogy a vajdasági magyar írók nem tudják, hogy mi az öngazgatás, és nem is érdekli őket a jugoszláv nacionalizmusnak [így!] ez a vívmánya, amivel meglehetősen kínos helyzetbe hozott bennünket, különösen engem.

A fiatal írók egyébként nagyon rendesen viselkedtek, engem a lakásomon is meglátogattak, még egyszer okosan beszélgettünk, egyikük megjegyezte, hogy bár szereti a *Virágos katoná* című könyvem, mégis az az érzése, hogy én energikusabb és célratörőbb egyéniség vagyok, mint a regény főhőse, akitől ugyanilyen erőteljességet várna el. Ez a megállapítás is legyeztette hiúságomat, de egyben meg is ijesztett. Talán nem vagyok igazán jó tanítványa a Virágos katonának és Gallai Istvánnak?

Nem voltam. Hagytam magam berángatni mindenféle párt- és egyéb bizottságokba, tanácsokba és más testületekbe, ahol a tömény ideológiától elfásulva üldögéltem legtöbbször, az irodalmat azonban egyre inkább elhanyagoltam, nem írtam már meg évenként egy könyvet, holott lett volna miről írni. Aztán még színházigazgató is lettem. Ettől sokáig vonakodtam, állítólagos rámenősségemnek és célratörősemnek most fizettem meg az árát, azt mondták, az újvidéki magyar színháznak épületet kell szerezni, és ezt csak én tudom véghezvinni. Szereztem két épületet, kimeszeltettem és berendeztettem azokat, csak hogy ez már politikai bokázásokkal járt. Ekkor már néha mellébeszéltem olykor, amikor egyenes beszéd szükségeltetett volna, de hát valamit valamiért, próbáltam vigasztalni magam, de nem tudtam egyértelműen megvigasztalódni. Régi példákön okulva, ha tehettem, elmentem az olyan helyekről, ahol csúnya dolgok történnek, megírtam egy könyvet és egy filmnek a forgatókönyvét. A könyvvel majdnem elégedett voltam, a film is elég jól sikerült, a színház épületei frissen festve, tisztán ragyogtak kívül-belül, azóta a színház kívülről már megkopott egy kicsit, belül meg kevés a közönség. Kevés volt már az én időmben is.

Otthagytam a takarosra meszelt épületeket, visszamentem az Újvidéki Rádióba, ahol korábban újságíróskodtam, de a hatalom hordozói még mindig ügybuzgó embernek tartották, azt mondták, hogy csak akkor térhetek vissza, ha vállalom a magyar nyelvű szerkesztőség főszerkesztői helyét. Ismét szabódtam, végül mégis vállaltam ezt is, mert jó szerkesztőségbe mentem, meg aztán itt is ki volt tűzve a nemes cél: megteremteni a napi huszonnégy órás magyar nyelvű műsort az Újvidéki Rádióban. A kisebbségi embereknek az efféle célok, mint egy színházépület vagy egy huszonnégy órás anyanyelvi műsor, mindig fontosabb, mint a többségi nemzeteknek, a többségi nemzet ezt magától értetődőnek tartja. Meglett a huszonnégy órás műsor, és a szerkesztőségnek már 103 tagja volt, ami nem lebecsülendő létszám. A politikai bokázás persze itt is folytatódott. Nem állítom, hogy a hatalom sokat akadékoskodott volna a műsoraink miatt. Ügyeletes és megbízott hallgatók időnként följelentettek bennünket, az ilyesmit eddig többé-kevésbé sikerült kivédeni, továbbra is legjobb tudásunkkal és tisztességes igyekezettel csináljuk a műsorokat. Igaz, az erős középhullámról gyöngébb középhullámra tettek át bennünket – talán ideiglenesen –, a napi huszonnégy órás műsor azonban még megmaradt. Valamit valamiért. Nem biztos, hogy jól jártunk az alkuval, és az sem biztos, hogy én mindig jól alkudtam, bár tulajdonképpen nemigen kérdeztek. Ennél azonban sajnálatosabb, hogy ma már csak nyolcvanketten vagyunk a szerkesztőségben. Mert a múlt nyáron kitört a háború. Ki elment gyorsan nyugdíjba, ki elment a frontra – ez később visszajött –, legtöbben elmentek a határon túlra, és nem jöttek vissza, mert nem akarnak részt venni egy értelmetlen háborúban, nekik ugyanúgy igazuk van, mint azoknak, akik a

frontra mentek és visszajöttek, vagy sohasem jönnek vissza, vagy mint azoknak, akik itthon bujdosolnak a katonai behívó elől, vagy azoknak, akik a helyükön maradván csinálják a dolgukat, és számolnak azzal, hogy egyszer esetleg ők is elmennek egy háborúba, amiről sohasem lehet majd büszkén mesélni.

Nem csak a rádió szerkesztősége fogyatkozott meg. Megfogyatkozott a televízió magyar szerkesztősége, és a magyar nyelvű lapok szerkesztőségei is létszámcsökkenést jelentenek. Elmentek az írók is. Időnként bejön hozzám egy hosszú szakállú, mélabús költő, a szakálla őszül már, ő elmúlt negyvenéves, és kissé kedvetlenül azt mondja, hogy ha minden így folytatódik, lassanként ő lesz a legfiatalabb vajdasági magyar költő. És elment még a határon túlra vagy huszonötezer vajdasági magyar. Nem tudom, hogy hányan vannak a háborúban.

Rosszkedvű vagyok mostanában. Az év legelején, egy szép téli estén összejöttek a vajdasági magyar sajtószervek főszerkesztői és szerkesztői. Egyesek azt állították, hogy ez történelmi jelentőségű összejövetel, aztán elmondták bajaikat, amiből kiderült, hogy mindenki bajban van, a lapok, folyóiratok egyre kevesebb pénzt kapnak, és egyre kevesebb az olvasójuk, a rádió és televízió központi irányítás alá került, nem tudni pontosan, hogy mi lesz a kisebbségi szerkesztőségekkel. Szóba került az új iskolatörvény is, amely a nemzetiségi oktatás további megnyirbálását sejteti. Én nem akartam beszélni, de aztán felszólítottak. Annyit mondtam, hogy összejövetelünk nem lesz történelmi jelentőségű, viszont mégis fontos, hogy mi még itt vagyunk, és itt ülünk együtt annyian, ahányan vagyunk.

Most egy bagószagú irodában beszélgetünk. E beszélgetés előtt a szerbiai rádió-televízió alapszabályzatát olvastam. Ez év január elsejétől érvényes. Az egyik cikkelyben azt írja, hogy a nemzetiségi műsoroknak rendszeresen át kell venniük a szerb nyelvű műsorok válogatását. Körülöttem megriadtak az emberek, nem szeretnék, ha a kisebbségi szerkesztőségek fordítószolgálatá süllyednének. Én sem szeretném, és próbálom megnyugtatóan az idegeskedőket, holott magam is sokat idegeskedem az utóbbi időben. Ilyenkor arra gondolok, hogy újabb könyvet kellene írni. És a régi katonákra gondolok, akik önérzetesen meséltek harctéri élményeikről, és nem akarták elhinni, hogy elvesztették a háborút. Váltig bizonygatták, hogy ők nem veszítették el a háborút. Ha nagyon sokáig élnek, talán még igazuk is lett volna, de hát a régi katonák is halandók. A Virágos katona meg tanuljon meg kisebbségi sorsban élni, más választása úgy-sincs, időnként keressen fel gyönyörű tájakat, aztán jöjjön vissza, és próbáljon meg minél tovább élni.

Kiderült, hogy kissé elragadtattam magam¹⁹

- Milyen volt Újvidékről Budapest?
- Először nagy várakozással érkeztem Budapestre, és természetesen csalódtam. Származásomnál és ifjúkori helyzetemnél fogva mindig hajlamos voltam a magyar-

19 Ezzel a címmel jelent meg a Népszabadság 1994. május 17-ei Budapest-melléklete VIII. oldalán. A kéziratban zárójelben olvasható, hogy „A cím tetszés szerint megváltoztatható, a kérdéseket természetesen át kell fogalmazni” ami arra mutat, hogy a kérdéseket is Gion Nándor fogalmazta meg saját megának, ezért megtartottuk őket. A szövegek eltérése esetén a gépiratot követtük.

kodásra, Budapestet messziről-délről gyönyörűnek láttam, aztán begördültem vonaton a Soroksári útra, egy hosszú kőfal mellett vonszolta magát a szerelvény, a kőfalon nagy fehér betűkkel agyonkoptatott szocialista jelmondat szomorkodott, ettől még nem kedvetlenedtem el, szükségszerűnek, és majdnem törvényszerűnek tartottam, aztán megérkeztünk a Keleti pályaudvarra, a pályaudvar koszos volt, a szemközti épületek csúnyák és májfoltosak, hámlott róluk a vakolat, golyónyomok is látszottak, azonnal elhatároztam, hogy ha egyszer megfelelő magasságra kapaszkodom fel a közéleti ranglétrán, és ha befolyásos magyar ügyintézők szóba állnak velem, javasolni fogom, hogy a pályaudvarok környékét, ahová nemzetközi vonatok is befutnak, szépítsék meg, ne szégyenkezzünk magyar rongyosságunk miatt. Felkapaszkodásom elég sokáig eltartott, addigra javaslataim nélkül is beváltak és bemeszelték a házakat, de ezt első látogatásomkor még nem tudhattam. Csalódottan szálltam ki a vonatból, lehorgasztott fejjel járkáltam az utcákon sok hallgatag ember között, eközben beesteledett, és én arra is rádöbentem, hogy Budapest elképesztően sötét város. Ettől valahogy hirtelen összezsugorodott, kicsinek látszott, és az emberek is kicsinyek és kicsinyesek lettek. Megpróbáltam előkelő külföldiként viselkedni. Leintettem egy taxit, megkértem a sofőrt, hogy vigyen el egy előkelő étterembe. Elvitt valahová a Rózsadomb tövébe. Az étterem nem tetszett, megittam néhány korsó sört, és kissé elbambulva visszavonoztam a Délvidékre. Csalódottságomról senkinek sem beszéltem, megírtam három könyvet, melyekben a körülményekhez képest továbbra is elszántan magyarkodtam, a rendszeres havi fizetésemért cikkeket írtam az Újvidéki Rádiónak, és néha sajnálkoztam elsorvadt illúzióim miatt. Akkor valamilyen ismeretlen országos intézmény ismeretlen alkalmazottai felkerestek, és felajánlották, hogy menjek el Budapestre továbbképzésre. Azokban a napokban éppen nem volt semmi fontos dolgom, úgy döntöttem, megpróbálom még egyszer. És akkor váratlanul szép lett a város. Elkeveredtem a Szilágyi Erzsébet fasorba, a Budapest körszálló közelébe, és ott szerelmes lettem. Illúzióim felszaporodtak, fiatalos lélekkel hittem egy szebb világban, igazam volt, mert gyönyörű tél köszöntött ránk, tiszta és fehér lett a város, aki ismeri a Szilágyi Erzsébet fasort, és aki még emlékszik az 1970–71-es télre, biztosan megért, és igazat ad nekem; tiszta fehér hótakaró borította be az utakat, én egy régimódi nagy villa kis lakásából szemléltem egy magányos, de reménykedő lányt, aki feszes csizmában lépkedett a térdig érő hóban, és ettől egyszerre még éjjel is kivilágosodott, és nagy lett ez a világváros.

– Mely részek szövődtek még életébe?

– A visszafogott, de tartós szépségű budai második kerületből a későbbiekben évtizedekre, és mindig csak időlegesen átköltöztem a pesti hatodik kerületbe, egy vendégházba, különféle nagykövetségek épületei közé. Itt még jobban megszerettem Budapestet. Errefelé nyüzsögtek a rendőrök, és sokakkal ellentétben én mindig kedveltem a magyar rendőröket, mert magyarul beszéltek, és önérzetesen viselkedtek, ezenkívül a vendégházba vajdasági magyar írókat hoztam, őket többkevesebb sikerrel bemutattam az anyaországi olvasóknak, de vendégül láttam egy kiváló kolozsvári magyar író is, aki bátor ember, és ismeri a kínai horoszkópot, órákon át beszélgettem egy jó képességű pozsonyi magyar íróval, átvitkoztam egy egész éjszakát egy nagy tudású budapesti zsidó publicistával, természetesen a

kisebbségek, és ezzel együtt a zsidóság sorsáról, hajnalban tökéletes egyetértésben váltunk el, és igen fontos eseményként jegyzem még, hogy meglátogatott egy szép és elegáns színész is, akivel csupán tartalmas beszélgetést folytattam, a kívül-állók ezt persze nem tudták, ezért hirtelen megnőtt a tekintélyem a személyzet előtt. És ami a legfontosabb, innen indultam Budapest meghódítására: elmentem minisztériumokba, ahol miniszterek és államtitkárok fogtak velem kezét, elmentem könyvkiadókba, ahol könyveimet jelentették meg, elmentem a rádióba, a televízióba, a filmgyárba, hangjátékok, filmek készültek írásaim nyomán, az Írószövetségben mindig örömmel fogadtak, más szóval megvalósult az, amire mindig is vágytam, otthon éreztem magam Magyarországon fővárosában.

– És most?

– Kiderült, hogy kissé elragadtattam magam, mint már annyiszor nemzeti-színű rajongásaimban, ez hitemben nem rendített meg, legfeljebb lehangolt egy kicsit, és óvatosságra intett. Először az annyira kedvelt hatodik kerületben ért a hidegzuhany. Benyújtottam bevándorlási kérelmemet az illetékeseknek, leírtam, hogy magyar vagyok, és magyar író vagyok, szeretnék hazajönni, egy szigorú fellépésű hölgy keményen legorombított csúnya kézírásom miatt, kijelentette, hogy nem hajlandó a szemét rongálni eddigi életutam kibetűzésével, burkoltan azt is a tudtomra adta, hogy egyáltalán nem örül jelenlétemnek. Attól tartok, hogy valahová az idegen nyelvű kábítószerceмпészek és bérgyilkosok közé helyezett el. Ezek után egykori barátaim közül is többen elkedvetlenedtek, amikor megtudták, hogy honfitársuk akarok lenni. Budapest mintha megint összezsugorodott volna. A hatodik kerületből gyorsan átköltöztem a tizedik kerületbe, itt csöndesen letáboroztam, csúnya kézírással írom azt, amit érdemesnek tartok leírni, és várom, hogy Budapest ismét nagyra nőjön és szép legyen. Egyszer már megtörtént, megtörténhet még egyszer.

Naplórészlet a költözködésről és a maradásról²⁰

Megkértek, hogy írjak rövid előszófélét a „*De azért itthon is maradni...*” című gyűjteményes kötetbe, a határon túli magyar írok, költők kiválasztott műveikhez. E téma kapcsán mindig egy régi kellemetlen emlékem szoktam felidézni.

Jó húsz évvel ezelőtt, a hetvenes évek elején meghívtak Vajdaságból egy magyarországi, Tisza menti nagyközségbe író-olvasó találkozóra. Ígéretes fiatal írónak számítottam akkoriban, annyira ígéretesnek, hogy Magyarországról egy egész esztendőre kitiltottak, ami eléggé lehangolt, de némi büszkeséggel is töltött el, hiszen immár felsőbb politikai körökben is jegyezték a nevemet. Aztán mégis megbékélt velem anyaországom, ismét átléphettem az országhatárt, és elmehettem a vendégszerető nagyközségbe. Sokan összejöttek, hogy lássanak és meghallgassanak, én meg lelkesen és kissé terjengősen beszéltem magamról és a vajdasági magyar irodalom értékeiről. Történelmi eligazítást nem tartottam, és ez komoly hiba volt. Az első szokványos kérdésekre még a kezdeti lelkesedéssel válaszoltam, de később

²⁰ Rövidített változata e kötet előszavaként jelent meg: Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván, *De azért itthon is maradni... 15 beszélgetés határon túli alkotókkal verseikről, novelláikról*, Tárogató, Budapest, 1995, 5–6.

felállt egy rokonszenves diáklány, és megkérdezte tőlem, hogy ha tényleg magyar vagyok és magyarul írok, akkor miért nem maradtam Magyarországon, miért mentem el idegenbe, vagyis Jugoszláviába. Itt elakadt a szavam, dadogva magyarázkodtam, hogy én Vajdaságban születtem magyarnak, az apám is ott született, a nagyapám, sőt a szépapám is. Ezzel gyorsan be is fejeztem a beszélgetést, még jobban elbúsultam, mint amikor az anyaország elzárta előttem határait, mert ezúttal még büszke sem lehettem semmire. És akkor még visszamentem a Vajdaságba.

Nem tudom, hogy az elkövetkező években megváltozott-e a történelemoktatás Magyarországon, a mi helyzetünk azonban valamelyest javult: könyveink beszivárogtak, majd előbb a kiskapun, azután a nagykapun is átjöttek a határon, itteni újságokban, folyóiratokban megjelentek írásaim, a magyarországi kritikusok kezdetben elnéző jóindulattal, később nagyon helyesen már szigorúbb mércék alapján írtak rólunk, a magyar irodalomtörténet egyre komolyabban számolt a határokon túli magyar irodalmakkal, és azt hiszem, a kilencvenes évek elején a szakmabeliek közül már senki sem berzenkedik – vagy csak nagyon kevesen – az egységes magyar irodalom elnevezés ellen, ebbe egyaránt beletartoznak azok, akik Magyarországon születtek, és írnak, azok is, akik elmentek a nagyvilágba, és azok is, akik Erdélyben, a Felvidéken, a Vajdaságban vagy Kárpátalján születtek és írnak magyarul. Azt már kissé bizonytalanabban ítélném meg, hogy mindez mennyire származott át az irodalmi köztudatba. Író-olvasó találkozóakra még mindig szorongással megyek, félek a meghökkentő kérdésektől, melyekre esetleg csak dadogva tudok válaszolni.

Ezért tartom fontos hézagpótló könyvnek ezt a gyűjteményt, a második ilyen jellegűt ebben a sorban. Persze csak pillanatnyi, ha úgy tetszik, átmeneti segítségként és tájékoztatóként. A könyvben jó írók sorakoznak fel, vallanak magukról, valamit alkotásaikból is megmutatnak, olyan írók, akiknek már nincs szükségük műítészi jóindulatra, írásaik kibírják az egységes szakmai megmértetést a magyar irodalomban. Azt természetesen nem árt tudni, hogy ki hol gyökerezik, ki honnan jött, hol áll, vagy éppen merre bolyong, a jövőben azonban a legjobban szeretnék újabb önálló kötetekben találkozni velük mindenütt, ahol még beszélnek és olvasnak magyarul, akár csak a magyarországi írókkal is. Most már nyilván a történelmet is másképpen tanítják, mint évekkel ezelőtt, többet beszélnek maradásról és költözésről, olyan tényekről, melyekről régebben nem illett beszélni, így aztán az íróknak kellett magyarázkodni, ahelyett, hogy többet írtak volna, mert végeredményben mégis ez a dolguk, és ehhez értenek a legjobban. Mindez vonatkozik az itt bemutatásra kerülő tizenöt íróra is.

Gion Nándor igaz történetei²¹

Gion Nándornak, az *Ezen az oldalon*, a *Rózsaméz*, az *Angyali vigasság* és még számos kötet szerzőjének újabb műve jelent meg a könyvhéten *Mint a felszabadítók* címmel. A tizenöt elbeszélés akár regény is lehetne, hiszen a történetek nagyon is

21 A *Vajdaságból elszármazott író régi élményeiről és új novelláskötetéről mesél* alcímmel jelent meg itt: Népszava, 1996. július 6., 11. Az írást jegyző újságíró: Gáspár Ferenc.

összefüggnek egymással... Közös bennük, hogy az író távolságtartással, ironiával szemléli a világot, amelyről ír, s ezt a fantasztikus humort mi itt az óhazában szinte már elfelejtettük.

– Hogyan született meg ez a könyv?

– Jól ismert közhely, hogy az ember legélesebben a gyerekkorára emlékszik, és hogyha írói vállalkozásba kezd, nagyon gyakran visszanyúl ehhez a korai időszakhoz. Ez esetben ugyan nem a gyerekkoromról van szó, de egy olyan térségről, amelyet elhagytam. Ha elhagyunk egy környezetet, úgy tapasztaltam, bizonyos idő után nagyobb meggyőződéssel tudunk írni róla, mint amikor még benne éltünk. Életemben először a szülővárosomat, Szenttamást hagytam el, s az első sikeres könyveim valójában úgy születtek, hogy nem túlságosan távolról, de távolabbról néztem vissza erre a kedves vajdasági városkára. Hasonlóképpen történt ennél a könyvnel is, amelyben tizenöt novella, vagy ha jobban tetszik, regényfejezet található. Ezekből hármat még Vajdaságban írtam meg, de a többit már innen Budapestről – visszanezvévén Vajdaságra, és a mai, széthullott Jugoszláviára.

– A könyvben elhangzik egy mondat a „déli gezemicékről”. Mit jelent ez tulajdonképpen?

– Az egykori Jugoszláviában nyilvánvaló volt az ellentét (még akkor is, ha ezt évtizedekig megpróbálták eltitkolni) a civilizáltabb észak és a primitívebb, agresszívabb dél között. A különbségek nemcsak a kultúrák között, hanem mentalitásbeli és nemzeti szinten is jelentkeztek. Én mint vajdasági magyar ezt a saját bőrömön éreztem, amikor az elűzött németek helyére tömegesen telepítették be a hegyi lakókat, akik egészen másképp viselkedtek, mint mi, őslakók. Meglehetősen nagyképűek voltak, és ebből kifolyólag gyakran nem a legrokonszenvesebbek. Ilyennek ábrázolom őket a regényben is.

– A könyvben szereplő Till Sándor nem szereti a színházat, pedig ő az igazgató... Ez Gion Nándor véleménye is?

– Körülbelül három évig voltam az Újvidéki Magyar Színház igazgatója. Kedvem ellenére raktak oda. Az akkori magyar politikusok úgy látták, elég rámenős vagyok ahhoz, hogy az egyébként albérletben kínlódó magyar színháznak saját épületet szerezzek. Bevallom, igazából sohasem szerettem a színházat, túl mesterkéltnek éreztem azt a légkört, amely a színházakban uralkodik, és azzal együtt, hogy nagyra becsültem azt, amit napról napra megteremtettek, nem éreztem túlságosan jól magam igazgatóként. Ez azt jelenti, hogy nem féltettem a pozícióm, tehát szemtelenül követelhettem, és végül ez be is jött. Az Újvidéki Magyar Színháznak nem is egy, hanem két épületet sikerült szereznem. Közben nem kedveltem meg jobban a színházi világot, és bár nagyon jó barátságban éltem mindenkivel a teátrumban, amint sikerült elérni, amit akartam, abban a pillanatban kértem, hogy helyezzenek vissza a rádióba dolgozni. Így a 120 kilósra hízott volt balett-táncos, Till Sándor véleménye egy kicsit az én véleményem is. Egész figuráját azonban egy másik színházigazgatóról mintáztam, akivel Belgrádban ismerkedtem meg, és aki nekem nagyon érdekes dolgokat mondott a balett-táncosnőkről, és általában a nőkről. Olyan ember volt, aki képes volt a nők szeméből kiolvasni, hogy jó éjszakájuk volt-e vagy sem.

– Megint forgatókönyvet ír...

– Nos, a legutóbbi elég nehéz feladat elé állított. A történet ugyanis a háború végén játszódik, amikor is orosz katonák magyar nőket erőszakolnak meg. Valahogy nem tudtam elképzelni, mit is érezhet egy nő ilyenkor. Biztosan nagyon megalázó dolog, de hát mégis... Felhívtam egy hölgyismerősemet, mit szólna, ha megerőszakolnám. Azt mondta, nem bánja. Hát akkor ez nem is erőszak... Végül kitaláltam egy jelenetet, mégpedig azt, hogy egy hatéves kislány végignézi, mit csinálnak az anyjával, és az anya azon igyekszik az aktus alatt, hogy a gyermeket valahogy elzavarja a helyszínről, megkímélje a látványtól. Ez a kis epizód az én képzeletem szüleménye volt. Ám a bemutató vetítés után odajött hozzám egy zokogó ember, és elmondta, ő ez a kislány, honnan tudtam meg a történetét?! Jellemző, hogy gyakran a kritikusok is azt gondolják a kitalált sztorijaimról, hogy igazak. A valódira viszont legyintenek: ó, ilyen nem is létezik!

Akit mindenütt utolérnek a szülőföld témái²²

Ötvenkét éves volt Gion Nándor, amikor családjával áttelepült a Vajdaságból Magyarországra. [...] A számos pályázati és nívódíj, majd a nyolcvanas években kapott Déry Tibor- és József Attila-díj után tegnap a magyar kultúra napja alkalmából – Krasznahorkai Lászlóval közösen – Márai Sándor-díjjal tüntették ki.

– Már öt éve Budapesten él, mégis többnyire a hazuról hozott témák foglalkoztatják. Vajon miért? Nem sikerült még gyökeret eresztenie Magyarországon?

– Annyi mindent hoztam magammal, amit még nem írtam meg, hogy előbb a bennem élő témákat kell földolgoznom. Ahhoz, hogy az ember otthonosan tekintsen szét maga körül, és írni tudjon, előbb be kell épülnie az új közegbe. Nem voltam új fiú Pesten öt évvel ezelőtt sem, de egészen más látogatóba jönni, illetve nap mint nap itt élni. A régi barátaim megmaradtak, de új emberekkel is megismerkedtem, akik szorgalmasan szállítják számomra a témákat. Itteni élményeimből is születtek már novellák. Szerencsém van: nem kell keresnem, miről írjak, mert mindenütt megtalálnak a történetek. Mondják is a barátaim: „Te vonzod a különleges embereket.” És valóban: sokszor csak azért keresnek föl vadidegenek, hogy elmeséljék mindazt, amiről hallottak, vagy amit átéltek.

– Milyen történetet hallott utoljára?

– Egy boszniai ember a polgárháború idején megpróbált átszökni a határon, mert ki akarták végezni. Ötezer márkát fizetett az embercsempészeknek, de útközben elfogták. Levetkőztették meztelenre, megásatták vele saját sírját, s le akarták lőni, de az utolsó pillanatban közbejött valami, és a fegyveresek, úgy, ahogy volt, meztelenül, útjára engedték. Átjutott Magyarországra, s azóta meg van győződve arról, hogy a mennyországban van, hiszen itt nem tör senki az életére. Ilyen történetek jönnek utánam még ma is.

– Mióta találják meg a témák?

²² Gion Nándor a Márai Sándor-díj után tovább írja befejezettnek vélt regénytrilógiáját alcímmel jelent meg itt: Népszava, 1998. január 22., 19. Az írást jegyző újságíró: Valachi Anna.

– Már gyerekkorom óta. A családban nagyon jó mesélők voltak, akik remekül elő tudták adni a történeteiket. Ilyen volt anyai nagyapám, a szép szavú citerás, Rojtos Gallai István, akit órákon át tátott szájjal hallgattunk, amikor mozgalmas élete élményeit sorolta. Ő három regényemnek is a főszereplője. A Latroknak is játszott című kötetben közölt családregegyek folytatása – a trilógia befejező része – Ez a nap a miénk címmel tavaly jelent meg Budapesten, az Osiris kiadásában.

– Tehát nem írói fogás, hogy a nagyapjával beszélteti el a soknemzetiségű jugoszláviai térségben élők történelmi viszályait, emberi konfliktusait ábrázoló regények cselekményét? Egy az egyben őt idézi, amikor leírja mindazt, amit gyermekkorában tőle hallott?

– Részben igen. Persze egy csomó dolgot nem mondhattam el, mert a valóság minden képzeletet felülmúl, és néha olyan hihetetlen dolgokról kellene beszámolnom, hogy az olvasók azt gondolnák, mindez egy beteg írói fantázia szüleménye. Sokkal szörnyűbb, véresebb történeteket produkált az élet, mint amit az olvasók hajlandók elhinni vagy elviselni. Így hát szelektálni kell az írónak.

– Ha már a Márai-díj átvétele kapcsán beszélgetünk, hadd kérdezzem meg: hogyan viszonyul a nagy előd életművéhez?

– Az ő írói világa egészen más, mint az enyém – hiszen az ő alapélményei a polgári, az enyémekek viszont a paraszti-iparos világból származtak. Azért viszont mindig becsültem Márai Sándort – s büszke vagyok rá, hogy az ő nevével fémjelzett díjat kaptam –, hogy önérzetes ember és igényes író volt, aki mindig etikusan viselkedett: szigorúan és következetesen tartotta magát az elveihez.

– Milyen írói tervek foglalkoztatják most, a háromrészes regény közreadása után?

– Tavaly, amikor a nagyapámmal elmeséltetett történet harmadik része megjelent, mely a második világháború végéig követte az eseményeket, azt hittem, hogy befejeztem a trilógiát. Most viszont úgy látom, hogy folytatni kell, mert kimaradt egy nagyon fontos és izgalmas időszak: a világháború befejezését követő néhány esztendő, ami Közép-Európában a sztálinizmust jelentette, Jugoszláviában viszont a titoizmust. Ezeknek az éveknek a krónikáját egy negyedik regényben szeretném összefoglalni. Közben rendszeresen írom a novelláimat különböző folyóiratok felkérésére, az ideai ünnepi könyvhétre pedig az Osiris, állandó kiadóm, megjelenteti válogatott elbeszéléseimet. Egyébként nemrég vázoltam fel három tévéjáték ötletét – hogy lesz-e belőlük film, majd meglátjuk. Azért említem mégis, mert érdekes módon azt kérték tőlem: a filmek legyenek rövidke, olcsón kivitelezhetőek, és a szálak vezessenek Jugoszláviába. Ha akarnék, sem tudnék tehát szabadulni a szülőföld kínálta témáktól.